

‘मूलभूत संशोधनाकडे ओढा असणाऱ्यांना सर्व प्रकारचे सहकार्य केले जाईल.’

‘मूलभूत संशोधनाकडे ओढा असणाऱ्यांना सर्व प्रकारचे सहकार्य केले जाईल.’

प्रसंग- डिपेक्स पूर्व तयारीच्या दृष्टीने आयोजकांना मार्गदर्शन

दि. ०६-०१-२००७, स्थळ - बडी हांडा हॉल, जैन हिल्स, जळगाव

जळगावला ‘डिपेक्स’ हा आधुनिक विज्ञान-तंत्रज्ञानाला कवेत घेणारा भव्य सोहळा जी.एस्. ग्राऊंडवर संपन्न झाला. भाऊ ह्या सोहळ्याचे प्रायोजकही आणि मार्गदर्शकही! कार्यक्रमाच्या रचने संदर्भात आणि एकूणच ‘संशोधन’ विषयाच्या अनुषंगाने पूर्वतयारीच्या निमित्ताने भाऊ आयोजकांशी येथे सुसंवाद साधतात. विज्ञान-तंत्रज्ञान या ज्ञानशाखेत मूलभूत संशोधनाची ओढ असणाऱ्या जिज्ञासू, चिकित्सक अभ्यासकांविषयी भाऊंना खूपच आकर्षण! नवे तंत्र, नव्यारचनेसह सर्वदूर पोहचावे यासाठी भाऊ ‘वाचन संस्कृती’ जोपासण्यासोबत ‘सीडी’ या प्रभावी दृक श्राव्य माध्यमाचा मोठ्या प्रमाणात वापर करण्याविषयी सूचित करतात. भव्य सोहळ्यांच्या आयोजन-नियोजनात ३-४ प्रायोजकांना एकत्र गुंफण्याचे कौशल्य समजावतात शिवाय ‘स्वावलंबी असावे’, ‘स्वयंचलितही’ असावे, असा मोलाचा सल्लाही ते इथे देतात. ‘इंडस्ट्री’ भेट सुरु करण्याविषयी दिशादर्शन करतात आणि हे सर्व सांगता सांगता आयोजकाने व्यावहारिक पारदर्शकता जोपासणे का आवश्यक असते, यातलेही मर्म निद्वून सांगतात.

सन्माननीय व्यासपीठ, उपस्थित मित्र हो,

आता आपण जी मोकळेपणाने चर्चा केली, त्या चर्चेत बहुतांशी सर्व मुद्दे, त्या अनुषंगाने आवश्यक असणाऱ्या सूचनाही येऊन गेल्या आहेत. अर्थात त्यामुळे माझे काम सोपे झाले आहे. मी, एक असा मुद्दा मांडत होतो की, या शोधयात्रेतून एक विशिष्ट ‘भावी संशोधकांची मालिका,’ ‘यशोगाथा कर्तृत्ववान व्यक्तींची!’ किंवा शोधांविषयी जागतिक पातळीवर विशेष मान्यता फक्त त्यांनाच प्राप्त असलेल्या अधिकृत अधिकारासंबंधी (Patent Holders)माहितीचे संकलन आपल्याला उपलब्ध करता आले पाहिजे, आणि प्रत्येक ठिकाणी ते उपलब्ध करून देताही आले पाहिजे. पुढच्या डिपेक्समध्ये, नवीन डिपेक्सचे हे संकलन सीडीच्या माध्यमातून अगदी वाजवी दरात उपलब्ध झाले पाहिजे. मुळातच या सीडी खूपच मार्गदर्शक ठरणार आहेत. आता आपण जे म्हटले की, या संदर्भातील जी माहिती आहे, ती बहुतांशी पुण्याच्या कार्यालयामध्ये आहे, आता कार्यालय आणि पुणे हे सगळे आपण विसरायला पाहिजे. आता नेटवर आहे, एवढे बोललात तरी ते पुरे झाले!

(७६)

संगणकात विशेष स्थानावर असणाऱ्या संकलनातून माहिती मिळविण्याच्या प्रवेशाधिकारासाठी ही सर्व माहिती ठेवायची असेल तर १००/- रुपयांची फी ठेवा ना? ज्याला ही माहिती हवी असेल, तो आधी १०० रुपये भरेल आणि त्यानंतर फी अदा केली या अर्थाने प्रवेशाधिकार मिळवेल. जर माहिती खरोखरच महत्त्वाची आणि चांगली असेल, तर लोक ती मिळविण्यासाठी फी देतीलच. अशी परिस्थिती बऱ्याच ठिकाणी आहे ना? आम्ही असे करतो की, फी अदा करून संगणकातील नेटवरच्या सांकेतिक स्थानाला भेट देण्यासाठी दर महिन्याला साधारणतः २५,०००/- रुपये खर्च करतो आणि माहिती जाणून घेतो. त्यामुळे जे वर्षभरात साधायचे ते एकदा भेट दिल्यानंतरसुद्धा सगळे वसूल होऊन जाते. आवश्यकता असेल, तर आपण फी अदा केली या अर्थाने प्रवेशाधिकार मिळवू. परंतु ते इथे आहे याला काही अर्थ नाही. इंटरनेटवर सर्व उपलब्ध असेल तर इतरत्र भटकण्याची गरजच राहत नाही.

आज परिस्थिती अशी आहे की, लोक पुस्तके वाचत नाहीत, पुस्तके वाचायलाही लोकांना वेळ नाही. मला वाचनाची खूप आवड आहे, परंतु जास्त वाचन शक्य होत नाही. त्यामुळे पुस्तके वाचायला माणसेच नेमावी लागतात. मला बहुतांशी लोक पुस्तकेच पाठवत असतात, वेगळे काही पाठवतच नाहीत. सगळ्यांना भंवरलालजी एक विश्वस्त म्हणून हवे आहेत, पण मला आत्तापर्यंत लाभार्थी या नात्याने कोणीच आमंत्रण दिले नाही. सांगायचे तात्पर्य की, एक मराठी वाचणारा, एक इंग्रजी वाचणारा, एखादा अर्थशास्त्राची जी बातमी असेल ती छानून सारांश देऊ शकेल. याप्रमाणे मी माझ्याकडे दोन फोल्डर्स ठेवले आहेत. नाना विषयांशी संबंधित वेगवेगळ्या लेखांचे आणि पुस्तकांचे होता होईल तेवढे सारांश संकलन करणाऱ्या पद्धतीने ती योजना बनवली आहे. त्यामुळे ज्या व्यक्तीने प्रेमाने, पुस्तक पाठवले असेल तर त्याला जर आपण चार ओळीचे आभारपत्र लिहून पाठवले नाही, तर तेही योग्य वाटत नाही. असो.

सी.डी. हे एक चांगले माध्यम आहे. आपल्याला अगदी पाच ते सात मिनिटात ती संगणकावर वाचून दाखविली जाते, तेवढा वेळ आपल्याला नसला, तरी तो काढावा लागतो आणि त्यामुळे ते शक्यही होते. आपण आता या माध्यमांचा जास्तीत जास्त उपयोग करावा, असे मला वाटते, ते एक महसूल गोळा करायचे साधन आहे. मला असे सांगायचे आहे की, अशा प्रकारे डिपेक्ससाठी एक लाख लोक येणारच आहेत, त्यातून आपल्या दहा हजार सीडी समजा विकल्या गेल्या तर आपल्याला जी रक्कम मिळेल ती उपयोगीच ठरले. समाजात यापुढे सामाजिक संस्थांनी किंवा बिनसरकारी संस्थांनी स्वतःच्या पायावर उभे

राहायला हवे. ते तसे उभे राहिले नाही, तर त्याला काहीच अर्थ नाही. लोक अनुदान म्हणून पैसे देणार नाहीत. पहिल्यांदा ज्यावेळी डिपेक्सचे आयोजन झाले, त्यावेळी व्यावसायिकरण झाले. यापुढची स्थिती सांगितली होती की, व्यावसायिकदृष्ट्या त्यासाठी किंमत मोजावी लागते आणि जर तसे करावे लागते, तर तुम्ही योग्य प्रकारे किंमत आकारून वसूल करा, कारण प्रत्येक ठिकाणी देणारे दाते कमीच असतात, त्या ठराविक दात्यांकडेच सगळे जात असतात. त्यामुळे त्यांच्यावर खूप मोठा बोजा येतो. म्हणूनच आता आपण कोणतेही कार्य स्वयंचलित कसे होईल, हे बघितले पाहिजे. तरच हा उद्योग जास्त काळ चांगल्या रीतीने, गुणात्मकदृष्ट्या विकसित होईल. म्हणजे आम्हीही अशा पद्धतीने चालवायचे असेल तरच ते शक्य आहे. या देशात माणसेच एवढी आहेत की, जरी साधा सायकलचा अपघात जरी झाला, तरी २०० लोक गोळा व्हायला काहीच हरकत नाही.

प्रत्येक ठिकाणी तुम्हाला माणसांच्या इतर काही अडचण येतील ही. तुम्ही काही लाख अंदाजित अशा म्हणून दर्शविणारे विवरण दिले इथे, ते सहज शक्य आहे. एवढे लोक नक्कीच येतील. विशिष्ट लोक वर्गांना प्रश्न पडला आहे की, हे पैसे कुठे खर्च करायचे? संध्याकाळी जर आपल्याला कुटुंबाला कुठे फिरायला जायचे असेल, तर लोक इथे येतील. म्हणतील, “चला, इथे डिपेक्स एक्झीबिशन लागले.”

प्रश्न असा पडला आहे. माणूस पैशाच्या मागे एवढा लागला आहे की, त्याला या सर्व गोष्टी करायला वेळ नाही. मग काय करायचे? तो कुठेतरी मन गुंतवायचे म्हणतो. जळगावमध्ये अशा काही घटना आत्तापर्यंत निर्माण करण्याचा प्रयत्न आम्ही केलेला नाही आणि उलट जर काही केले असेल तर, तसे घडू नये असा प्रयत्न केला आहे. उदा. असे क्लब किंवा हॉटेल्स इथे येऊ नयेत, असा तो एक न प्रकाशित झालेला भाग आहे. उत्तर महाराष्ट्र विद्यापीठ आपल्या पाठीशी सर्वतोपरी उभे आहे आणि आपल्याला जर काही पैसे कमी पडणार असतील, तर त्यासाठी मी उभा आहेच. (टाळ्या...)

मला असे म्हणायचे आहे की, विद्यापीठ आणि जैन उद्योग समूहाने डिपेक्सला सहप्रायोजित करायला हवे, पण सहप्रायोजकत्वासाठी जे पैसे लावले आहेत ते एकूण प्रासंगिक औचित्याचे स्वरूप बघता थोडेसे जास्त वाटतात. आता त्याचे अडीच रुपये प्रवेशमूल्य झाले असेल आणि जर तिथे एक लाख लोक येणार आहेत आणि पाच रुपये तुम्ही प्रवेशिकेचे ठेवणार आहात म्हणजे त्याचेच एकूण पाच लाख रुपये झाले. दुसऱ्या मोठमोठ्या शहरात कदाचित हे शक्यही झाले असते. परंतु आपण इथे एक असा पायंडा टाकला की, साधारणपणे त्या गावातला जो मोठा उद्योग समूह असेल, त्याने त्या कार्याला मदत केली पाहिजे. आपण

अशी अपेक्षा करून त्याठिकाणी एकाच्या ऐवजी तीन-चार संस्था सहप्रयोजित कराव्यात. या परिस्थितीत विद्यापीठ आणि जैन उद्योग समूह या दोघांनी जरी प्रायोजकत्व स्वीकारले तर हे जमण्यासारखे आहे. तसा पायंडा जर पडला, तर या घटनेचा पुढेही उपयोग होईल. त्यातून संदेश जाईल की, त्यावेळी जळगावमध्ये जैन समूहाने असे केले होते; इथे आता तसे करायला हरकत नाही.

पुण्यातही पैसे देणारे पुष्कळ आहेत, पण आश्चर्य असे की, पुण्यातले काही लोक पैसे मागायला इथे येतात. एस्. पी कॉलेजचे लोक इथे आले होते आणि तिथे पाच लाख रुपये देऊन मी पाणपोई बांधून दिली. यावरून बघा की, तिथे देणारी माणसे आहेत की नाहीत? त्यांचे मन आहे की नाही? आपली प्रतिष्ठा त्यांचेकडे कशी आहे ? असे अनेक प्रश्न आहेत. या दृष्टीने जरी आपण विचार केला तरी मला असे वाटते की, आपल्याला हे असे प्रश्न फारसे येणार नाहीत. दुसरी अत्यंत महत्त्वाची गोष्ट अशी की, पारदर्शकता आपण आणणार आहोत. आधीच्या डिपेक्सचा हिशेब आणि आज आपण इथे डिपेक्सचे नियोजन-आयोजन करीत आहोत, त्याचा हिशेब? एकूण आपल्याजवळ गंगाजळ किती आहे किंवा नाही? हा हिशेब मांडला गेला पाहिजे. आता यामध्ये पाळली जाणारी गुप्तता हा भाग इथे सोडला पाहिजे.

आपण इथे कुठेच उल्लेख केलेला नाही की, आत्तापर्यंत इथे एवढे खर्च केले, त्यातून एवढे जमा झाले होते, गंगाजळमधून एवढे काढावे लागले किंवा आपण तिथे ते समाविष्ट केले. आपण काही पंचवीस लाख रुपये मोजून खर्च करणार आहोत, असे नाही. ते कितीही होऊ शकतात! तशी आजची आपली परिस्थिती काय आहे, हे निदान आपण काही लोकांशी चर्चा करून समजावून घेणे गरजेचे आहे. त्याशिवाय आत्मविश्वास वाढणार नाही. आत्मविश्वासाची वृद्धी होणे, फार आवश्यक बाब आहे. समजा मोठ्या प्रमाणात, एकूण पंचवीस लाखांपैकी एखाद्या व्यक्तीकडून पाच लाख रुपये अनुदान म्हणून तुम्हाला अपेक्षित आहेत. तुम्हाला ते जर रुजवायचे असेल तर तुम्हाला धंदेवाईक लोकांकडून व्यावसायिक जाहिराती मिळतील अशी अपेक्षा ठेऊ नका. म्हणून प्रवेशमूल्य खूप जास्त ठेवणे योग्य ठरेल हेही उचित नाही, कारण एक लाख लोक येणार, असे आपण गृहीत धरता आणि समजा एक लाख आले नाही, कमी आले, तर मग त्याचे १०/- रुपये झाले असा त्याचा अर्थ आहे. आपल्याला या कार्याकडे ‘व्यवहार’ म्हणून पाहण्याची वेळ आलेली आहे. नाही तर यापुढे कोणतेही कार्य टिकण्यासारखे राहणार नाही असे माझे मत आहे.

आधीच्या डिपेक्सचासुद्धा सगळ्यांसमोर सविस्तर अहवाल मांडायला पाहिजे. तुम्ही

काही लोकांना गृहीत धरतात, त्यांना त्यात सामील करा. मात्र, असे घडत नसल्यामुळे तुम्हाला जी मदत आणि प्रोत्साहन हवे असते ते हळूहळू कमी व्हायला सुरुवात होते. केवळ वैचारिक भूमिकेच्या आधारावर तुम्ही सुरुवात करणार असाल, तर तो आधार फार मर्यादित आहे. हा आधारही एका विशिष्ट वर्गापर्यंत आहे; त्याची रक्कमही मर्यादित आहे. त्यामध्ये फक्त वैचारिक भूमिकेला वाव आहे. जर असे करायचे झाले तर तुम्हाला तसे करावे लागेल, नाहितर त्याचा काही उपयोग नाही असे होईल, या ठिकाणी मला ते करण्याचा हाच उद्देश जास्त महत्त्वाचा वाटतो. असा उद्देश जर माझ्या हिशोबात बसत असेल, तरच मी त्याला आधार देतो, परंतु सगळे लोक असे करतीलच, असे गृहीत धरण्याचे कारण नाही, कारण त्याला चांगले वजन आहे. म्हणून मी असे सूचित करेन की, तुम्ही दोन्ही गोष्टी करा, ही बाब अगदी समर्पक आहे, आणि मला असे वाटते की, कुठेतरी यामध्ये हे लागू करण्याच्या शोधक नजरेमध्ये ‘जीवनाची गुणवत्ता’ असेच तुम्ही म्हणालात. परंतु तुम्हाला खरोखर अशा प्रकारे ‘जीवनाची गुणवत्ता’ असे म्हणायचे नव्हते. जीवनातील सुख हे शब्द वापरायला त्याचा पुष्कळ उपयोग झाला. त्यातून साध्य होणाऱ्या भौतिक पातळीवरील, त्या विकासाला ‘जीवनाचा दर्जा’ असे म्हणणे कठीण आहे. तेव्हा ती जीवनाची किंमत आहे आणि जीवनाच्या दर्जा ठरविण्याच्या गोष्टीशी त्याचा काही संबंध नाही, असे मला वाटते.

प्रश्न – भाऊ, आता शल्यविशारदाच्या बाबतीत ज्या काही पद्धती झाल्यात, वेगवेगळ्या प्रकारच्या रोगांवर त्याचे श्रेय विज्ञान आणि तंत्रज्ञानाला द्यायलाच पाहिजे का?

भाऊ - आपण त्यांचे वर्गीकरण करू शकतो आणि दोन्ही प्रकारे हे करू शकतो, परंतु दर्जा हाही विषय अतिशय महत्त्वपूर्ण आहे.

प्रश्न- इथे बसलेल्या सुदीप अमळकर विषयी सांगतो, इथे आज कार्यकर्ता म्हणून तो उपस्थित आहे. सुदीपचा विषय रोबोटीक न्युरो सर्जरी असा आहे. त्या अंतिम वर्षाच्या विद्यार्थ्यांपर्यंत हे अभ्यासक्रमाचे घटक पोहचले आहे. ते रोबोटीक न्युरो सर्जरी की, जो विषय तसे पाहिले गेले तर, न्युरो सर्जरीचा, शास्त्र आणि तंत्रज्ञानासंदर्भात अभ्यासक्रम शिकणाऱ्या सर्वसाधारण विद्यार्थ्यांला फार अगम्य विषय होतो. तो रोबोटीकच्या माध्यमातून त्यांच्यापर्यंत पोहचलेला आहे. त्याचा अंतिम वर्षाचा शैक्षणिक प्रकल्प आहे, त्यामुळे नुसते ‘सुख’ या शब्दामुळे असे म्हणायचे की, ‘जीवनाचा दर्जा’

भाऊ -उत्तम आहे, वर्गीकरण करून त्याचेही सादरीकरण करू शकलो, तर त्याचीसुद्धा

आज गरज आहे. संशोधनातून नव्हे? तर अशीही! संशोधनामधले नसेल समजा, तरी आपण ते सादर करावे. ते थेट संबंधित आहेत. माझे असे म्हणणे नाही की, तेही सगळे या मध्येच बसतील. माझे असे म्हणणे आहे की, त्याची गुणात्मकता आपण तपासावी. या डिपेक्सपासून औद्योगिक संस्थांची भेट आपण सुरु करावी. डिपेक्सची एक बस सुरु करून त्यांना घेऊन जायचे, त्यांना गोळा करायचे आणि त्यांना सहल करायची असेल, तर करतील ते आणि जसे मागच्या वेळी केले तसेच याही वेळी करू. इतर सहप्रायोजक मिळालेच नाही, तर आम्ही आहोतच! ‘चॅरिटी मस्ट बिगिन अॅट होम’ असा उपदेश एका तत्वज्ञाने केला आहेच. नुसते लोकांना सांगायचे की, तुम्ही काहीतरी करा आणि आपण काहीच करायचे नाही, याला काही अर्थ नाही. समाजहित साधायचे असेल, तर स्वतःच्या घरापासूनच का नव्हे?

लागू करता येणाऱ्या शोधाकडे बघण्याबरोबर मूलभूत संशोधनाकडे कुणाचा ओढा असेल तर त्यालाही आपण प्रोत्साहन द्यायला पाहिजे, असे माझे मत आहे. **मूलभूत संशोधन केल्याशिवाय ‘अमर्त्य सेन’ सारखी व्यक्तिमत्त्वे निर्माण होणार नाहीत. त्याशिवाय जागतिक स्तरावरही पोहचता येणार नाही.** तुम्ही नक्कल करण्यात वाक्बगार व्हा आणि तुम्ही कितीही विचार केला, तरी त्यांचे उत्पन्नाचे स्रोत एवढे मोठे आहेत की, ते अगदीच प्रचंड आहेत. मूलभूत संशोधनामध्ये जरी विषयाला न्याय देणारा कालावधी मोठा असला, तरी त्यामध्ये बुद्धीला जेवढा वाव आहे तेवढे ते लागू करण्याच्या साधने फटाफट उपलब्ध होऊन माणूस व्यापारीकरणाच्या मागे पडतो आणि ते संपते. त्याचे कारण आहे की, त्यातले जे काही निघायचे ते निघून जाते.

मित्रांनो, पण मूलभूत संशोधन जसे टाटांनी सुरु केले. खूप महत्त्वाचे टाटांचा त्यावर खूप भर असायचा टाटा उद्योग समूहाला होणाऱ्या संपूर्ण नफ्याचा ६०% वाटा समाजाच्या हितासाठी खर्च होतो. मी तर ३% पासून सुरुवात केली आहे आणि आपल्या ‘मेमोरेन्डम ऑफ आर्टिकल्स ऑफ असोसिएशन’ मध्ये बदल करून कंपनीला झालेल्या निव्वळ नफ्यापैकी कमीतकमी तेवढे पैसे समाजासाठी द्यावे अशा अर्थाची कायमस्वरूपी निर्णयाची तरतूद आपण केली. जन्मभर किंवा आयुष्यभर कंपनीने ते करावे. समजा प्रत्येकाने जर तसे केले तर मोठ्या प्रमाणावर आर्थिक साहाय्य उपलब्ध होऊ शकते. एवढी मोठी मूलभूत संशोधनासारखी कृती एकट्याने करणे शक्य नाही, तरीही आपण त्या स्थितीला पोहचलो, तर आपणही तेच करू.

जे संशोधन सिद्ध झाले आहे, लागू करता येण्याच्या दर्जाचे आहे त्या संशोधनाकडे आपण बघत असताना असे मूलभूत संशोधन करण्यात, ज्या ज्या विद्यार्थ्यांना रस असेल, पण त्याला टी.एफ.आर.मध्ये जाण्याची, पैशाची सोय नसेल पण त्याचा शैक्षणिक आलेख मात्र असा आहे की, त्याची बुद्धी त्यात चालते, भौतिकशास्त्रात तो फारच पुढे आहे, अशा विद्यार्थ्यांनासुद्धा आपण मदत करायला पाहिजे आणि असे काही विद्यार्थी असतील, तर मला सांगा. (आपल्याला एक विभाग सुरू करता येईल.) होय, कारण नुसते लागू करता येणारे शोध हा पोटापाण्याचा प्रश्न आहे, पण जीवन कसे जगावे आणि जगणे कसे घडवावे, हा या दोघांतला मूलभूत फरक आहे.

मूलभूत संशोधनाकडे अनेकांची ओढ असते, पाश्चात्यांकडे ‘प्रज्ञा शोध’ नावाची संकल्पनासुद्धा आहे. अमेरिकेचे अध्यक्ष अशा विशिष्ट दहा विद्यार्थ्यांना शोधून, त्यांच्या निवासस्थानी बोलावणे पाठवून त्यांना आमंत्रित करतात. अशाच पद्धतीने आपल्याकडेसुद्धा ते येऊन पोहचतात! असे विद्यार्थी माझ्याकडेसुद्धा येत असतात; त्यामुळे मला माहिती आहे. आपल्याकडेही असे विद्यार्थी असतात. परंतु अशी काही यंत्रणाच नाही, जी आहे ती शासकीय आहे. त्यामुळे निमशासकीय मंडळामधून प्रायोजकत्व स्वीकारायला तीन चार माणसे आपण उभी करू शकलो, तर तुम्ही माझ्यावर विश्वास ठेवा, आपण ही ‘प्रज्ञाशोध’ हे ध्येय समोर ठेऊ. अर्थात त्याचे जे मंडळ असेल ते पूर्णपणे स्वतंत्र राहिल. (टाटांचा आपण उल्लेख केला की, त्यांच्या उद्योग समूहाला होणाऱ्या संपूर्ण नफ्याचा ६०% वाटा समाजाच्या हितासाठी खर्च होतो. आणि ते त्यांच्या पद्धतीने देतात. कोणीही मागायला आले तर देत नाहीत.)

असा प्रयत्न खूप कमी लोक करतात. मित्रांनो दरवर्षी ४०० कोटीचे शोधासंबंधी उपक्रम चालतात, टाटांचे जे काम आहे ते व्यावसायिक आहे. मी फक्त अशाकरिता म्हटले की, मी विषय जो मांडला होता की, जर अशा काही पाच-सहा यशस्वी गोष्टींचे माहितीपट मिळवून, त्याच्या सी. डी. तयार करून दिल्या, तर बरे होईल आणि त्या फक्त व्यवस्थित आयोजन करता येऊ शकणाऱ्या पद्धतीने देता आल्या पाहिजे. सी. डी. रायटरला तर काही लागतच नाही. ते प्रत्येक कॉम्प्युटरमध्ये आहे. (ते फक्त व्यवस्थित आयोजन करता येऊ शकणाऱ्या पद्धतीने देता आले पाहिजे. ज्यामध्ये मागच्या डिपेक्स मधल्या सी.डी. असतील, तर त्या आपण एकाच केन्द्रात उपलब्ध करू)

विवेक चौधरीने सांगितले, पायच्या चढणारे सी. डी. हे यंत्र! मी जसलोक मध्ये हे यंत्र बघितले. (श्रोता - भाऊ, त्यांनी ते मुंबईहून विकत आणले आहे, ते तेथे बनवितात, ते

‘मूलभूत संशोधनाकडे ओढा असणाऱ्यांना सर्व प्रकारचे सहकार्य केले जाईल.’

बनविण्याविषयी जागतिक पातळीवर विशेष मान्यता फक्त त्यांनाच प्राप्त असल्याचे अधिकृत अधिकार ते बाळगतात आणि हे डिपेक्समधले यंत्र आहे.) अशा अनेक गोष्टी जमा करू, म्हणजे विश्वासार्ह माहिती तयार होईल. दुसरे लोक त्याकडे आकर्षित होतील आणि याला एक दुसरा दृष्टिकोनही आहे. याला एक बौद्धिक आवाका जोडला पाहिजे आणि त्यातून जे निष्पन्न होईल, ते वापरता येईल. टिकण्यासारखे ही ते होईल आणि त्यातून प्राप्त होणारे वजनाचे वलय मित्रांनो, अगदी वेगळेच असते.

जोर देऊन मी असे सूचित करेन की, आपण मूलभूत संशोधनाच्या या विषयाकडे अशा विविधांगी दृष्टिकोनातून पाहिले पाहिजे. आणखी काहीतरी करा. डिपेक्समधले जे होते त्यांना बोलावता आले तर बघा. सुबोध चौधरी आहेत, कोल्हे आहेत, कोल्हेंना फार पूर्वी पॅराओलीक स्टेअरकेस मिळाले होते. ज्यांना हृदयाचा त्रास आहे, अशा रूग्णानेही घरामध्ये कोणती दक्षता बाळगावी, याचे सादरीकरण त्यात आहे. मित्रांनो, या अभ्यासाच्या पायावर कोल्हे जपानला जाऊन आले. अशा सर्वांना एकत्र करण्याची जबाबदारी आता ‘डिपेक्स’ची आहे.

आपणा सर्वांना डिपेक्स सोहळ्याच्या पूर्व तयारीकरिता हार्दिक शुभेच्छा! पुन्हा भेटू या. धन्यवाद.